

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

М.Г. Ступень

доктор економічних наук, професор

*Львівський національний аграрний університет
(Україна, м. Дубляни; e-mail: zemdek@ukr.net)*

В статті охарактеризовано сучасний стан та особливості регулювання розвитку туризму в Україні. Визначені недоліки та проблемні аспекти функціонування вітчизняної системи регулювання розвитку туризму. Доведено, що ефективне функціонування системи регулювання сталого розвитку туризму визначається стратегічними пріоритетами держави, а також програмним підходом до реалізації регуляторних дій через систему методів та інструментів, якими володіє держава при здійсненні туристичної політики. Однак, стратегічні пріоритети, що викладені в концептуальних і програмних документах щодо розвитку вітчизняної сфери туризму, в більшості випадків носять декларативний характер. Виявлена закономірність розвитку регулювання сталого розвитку туризму в контексті його екологізації, яка полягає в посиленні ролі екологічного чинника. Охарактеризовано міжнародні моделі та світовий досвід регулювання розвитку туризму. Визначено, що відмінності країн світу в природних, економічних та політичних аспектах визначають особливості функціонування систем організації, управління та регулювання туризму на загальнодержавному рівні.

Визначені ключові умови вдосконалення системи регулювання сталого розвитку туризму, що передбачають самоорганізацію бізнесу, координацію дій з інфраструктурними галузями, залучення населення, підвищення відповідальності туристів, стимулювання екологізації туризму, а також пропаганду туризму. Спираючись на висновки про можливість використання глобальних критеріїв сталого розвитку туризму в якості методичного інструментарію при формуванні вітчизняної системи його регулювання, запропоновано сукупність інструментів щодо запровадження цієї системи. Ці інструменти умовно розділено на дві групи: державного регулювання та ініціативні, що включають інструменти ринкового саморегулювання і громадського впливу. Обґрунтовано сукупність заходів щодо вдосконалення системи регулювання сталого розвитку туризму в Україні.

Ключові слова: *система, туризм, регулювання, сталий розвиток, рекреаційні території, інструменти.*

Постановка проблеми. Неможливо уявити життя населення будь-якої території без існування там рекреаційних об'єктів чи комплексів. Повноцінний відпочинок — запорука сталого розвитку суспільства: туристично-рекреаційна діяльність задовольняє соціальні потреби населення, створює робочі місця та підкреслює економічну цінність об'єктів рекреації, які згідно Земельного Кодексу України знаходяться під охороною держави, що забезпечує екологічну складову сталого розвитку туризму. Окрім, цього туризм виконує функцію каталізатора економічного зростання та надає стимулюючу дію для розвитку багатьох секторів економіки. Однак, стратегічні пріоритети, що викладені в концептуальних і програмних документах щодо розвитку вітчизняної сфери туризму, в більшості випадків носять декларативний

характер. Необхідність подолання прогалін України в реалізації критеріїв сталого розвитку туризму вимагає прийняття відповідних управлінських рішень в контексті підвищення його екологічної стійкості та соціальної направленості на всіх таксономічних рівнях. З огляду на це, необхідним є подальше вдосконалення теоретико-методологічних підходів до формування системи регулювання сталого розвитку туризму в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні існує багато ґрунтовних і різнобічних досліджень, що присвячені проблемам ефективного управління сферою туризму, які становлять собою інформаційну базу для розробки системи регулювання цієї галузі. Зокрема, Ю.О. Масюк пропонує розглядати туризм як відкриту економічну систему, якою можна

та потрібно управляти, використовуючи методи і принципи державного управління, враховуючи ринкові механізми саморегулювання та інструментарій стратегічного управління, як передового управлінського підходу в умовах всезагального динамізму, непередбачуваності та мінливості бізнес-середовища [1]. Н.М. Ступень обґрунтував методичний підхід до застосування глобальних критеріїв збалансованого туризму для DESTINATION у системі управління рекреаційними територіями, що передбачає інтерпретацію ієрархії потреб для ключових учасників відносин у сфері туристично-рекреаційної діяльності з метою підвищення їх ініціативності, відповідальності, координації, консолідації та контролю [2]. Т.І. Ткаченко стверджує, що в контексті сталого розвитку туристичного бізнесу головним питанням є постійне (безперервне) узгодження та гармонізації взаємовідносин людини та її оточення за вектором часу та простору [3, с. 49–50].

Аналіз робіт перерахованих авторів показує, що до теперішнього часу сформовано низку підходів до управління розвитком туризму, визначені принципи і функції цього управління. Разом з тим необхідно відзначити, що комплексного підходу до функціонування системи регулювання розвитку туризму на засадах сталості не існує.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як показує багаторічний досвід туристичної діяльності в Україні, саме відсутність належної координації дій на всіх ієрархічних рівнях управління туризмом, суперечливість екологічного законодавства, невирішеність проблем природокористування, відсутність інфраструктури провокує загрозу екологічної незбалансованості розвитку туристичної галузі. Вирішення зазначених питань базується на вдосконаленні існуючої системи регулювання сталого розвитку туризму на основі системного підходу з розробкою комплексу нормативно-правових, організаційно-економічних та екологічних заходів в напрямі екологізації ринку туристичних послуг.

Метою дослідження є визначення особливостей функціонування та обґрунтування напрямів удосконалення системи регулювання сталого розвитку туризму.

Матеріали та методи. Теоретико-методологічною основою дослідження є методи та підходи класичної економічної теорії, інституціональної теорії, теорії мотивації, теорії цінності щодо сталого розвитку туризму і екологізації туристично-рекреаційної діяльності, зокрема системний, просторовий та синергетичний підходи, метод аналізу та синтезу, аналітичний, абстрактно-логічний та експериментальний ме-

тоди. Інформаційну основу дослідження становлять вітчизняні та міжнародні нормативно-правові акти у сфері економіки туризму, матеріали і звіти Державної служби статистики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, а також методичні рекомендації наукових установ, інформація з мережі Інтернет, матеріали власних досліджень, інші літературні джерела з проблематики дослідження.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сучасний стан туризму в Україні вкрай складний і характеризується зниженням основних статистичних показників. Події, що відбуваються на території нашої країни останніми роками, призвели до зменшення потоку іноземних туристів майже в два рази порівняно з показником 2010-го року (табл. 1), зокрема тих, хто обслуговувався суб'єктами туристичної діяльності України — більш ніж в десять разів. Поряд зі зростанням відпочиваючих українців за кордоном, що справляє негативний ефект на розвиток вітчизняної туристичної галузі, спостерігається також скорочення попиту на рекреаційні послуги на вітчизняних теренах. Тобто, нині україні необхідними є підтримка та євроінтеграційна спрямованість вітчизняної туристично-рекреаційної сфери, скоординованої вектором залучення іноземних туристів.

На загальному тлі перевирішення візного туристичного потоку, все ж варто відзначити поступове піднесення вітчизняної туристичної галузі на що вказує трирічна тенденція поступового зростання в'їзного туризму. Так, в результаті покращення вітчизняного іміджу на світовій арені, полегшення умов перетину державних кордонів, зростання поінформованості іноземців щодо української культури, традицій, низки історичних аспектів та реалій сучасності, спостерігається поступове щорічне збільшення туристів з-за кордону. Загалом, в сучасних умовах туризм розглядається як новий перспективний вид рекреаційної діяльності та інструмент економічного розвитку та екологічної безпеки країн та регіонів.

Реалізація державної політики в сфері туризму дає змогу забезпечити виконання цілої низки взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих функцій. Суб'єктами реалізації цих функцій в даному випадку виступають носії туристичної політики, до яких входять державні та громадські організації з управління туризмом, або іншими словами — національні туристичні адміністрації [4]. До функціональних обов'язків останніх належать: взаємоузгоджена співпраця з органами державної влади на всіх управлінських рівнях, взаємодія із науково-дослідницькими установами, різними громадськими утвореннями тощо у напрямі

Динаміка туристичних потоків в Україні, 2000–2017 рр.

Рік	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон — усього	Кількість іноземців, які відвідали Україну — усього	Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України — усього	Із загальної кількості туристів:		
				іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2000	13422320	6430940	2013998	377871	285353	1350774
2001	14849033	9174166	2175090	416186	271281	1487623
2002	14729444	10516665	2265317	417729	302632	1544956
2003	14794932	12513883	2856983	590641	344332	1922010
2004	15487571	15629213	1890370	436311	441798	1012261
2005	16453704	17630760	1825649	326389	566942	932318
2006	16875256	18935775	2206498	299125	868228	1039145
2007	17334653	23122157	2863820	372455	336049	2155316
2008	15498567	25449078	3041655	372752	1282023	1386880
2009	15333949	20798342	2290097	282287	913640	1094170
2010	17180034	21203327	2280757	335835	1295623	649299
2011	19773143	21415296	2199977	234271	1250068	715638
2012	21432836	23012823	3000696	270064	1956662	773970
2013	23761287	24671227	3454316	232311	2519390	702615
2014	22437671	12711507	2425089	17070	2085273	322746
2015	23141646	12428286	2019576	15159	1647390	357027
2016	24668233	13333096	2549606	35071	2060974	453561
2017	26437413	14229642	2806426	39605	2289854	476967

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

забезпечення ефективного функціонування та розвитку інструментального апарату з реалізації туристичної політики. Відповідно, рівень співпраці зазначених національних туристичних адміністрацій з низкою інших органів державної влади на пряму позначається на результативності здійснюваної державної туристичної політики.

Визначено, що відмінності країн світу в природних, економічних та політичних аспектах визначають особливості функціонування систем організації, управління та регулювання туризму на загальнодержавному рівні. Всього можна виділити три моделі державного впливу на туристичну сферу [5; 6]:

- перша модель передбачає реалізацію управлінських функцій у туристичній сфері за абсолютної відсутності національних туристичних адміністрацій, при цьому всі задачі цієї галузі розв'язуються на локальному рівні у конкретних зонах рекреації та курортних

населених пунктах на засадах ринкової самоорганізації (виразним прикладом застосування цієї моделі виступає управлінська система США);

- друга модель передбачає реалізацію управлінських функцій у туристичній сфері на основі поєднання функцій самоорганізації та утворення національних туристичних адміністрацій, що здійснюють регулювання цієї галузі тільки частково через функціонування багатогалузевих міністерств з економічною направленістю. Приміром, слід зважити на приклад Іспанії, де розвитком туристичної сфери займається Державний секретаріат з питань торгівлі та туризму Міністерства економіки та фінансів; в Італії відповідні питання перебувають у юрисдикції Департаменту розвитку і конкуренції туризму Міністерства культурної спадщини, культурної діяльності та туризму;

- третя модель передбачає реалізацію управлінських функцій у туристичній сфері

за наявності авторитетного міністерства, яке здійснює регулювання та контроль цієї сфери в межах визначеної країни. Як правило, застосування цієї моделі характерне для країн, де найбільшу питому вагу в структурі ВВП становлять доходи саме від туристичної сфери послуги (приміром, Туреччина, Греція, Єгипет, Мексика тощо).

Зростання економічних показників в галузі туризму потрібне задля забезпечення вигідних умов проживання та зростання рівня зайнятості місцевих жителів, скорочення соціальної нерівності, акцентування вітчизняних неформальних інституцій у контексті української історико-культурної спадщини тощо. Усе зазначене залишається украй актуальним питанням ефективного функціонування системи регулювання сталого розвитку туризму.

Загалом, регулювання розвитку галузей економіки, в т.ч. й сфери туризму здійснюється через два основні механізми: ринкове саморегулювання шляхом досягнення рівноваги попиту і пропозиції, по-друге, під впливом певних державних регуляторів. Інструментарій державного регулювання, що забезпечує реалізацію туристичної політики в країні, містить широкий комплекс законодавчих, організаційних, фінансово-економічних, інформаційних, інфраструктурних та кадрових заходів досягнення пріоритетів і цілей, передбачених в стратегічних і управлінських документах. При цьому в кожному з них передбачено вирішення конкретних специфічних аспектів туристичної діяльності в контексті поточних і перспективних завдань державного управління щодо розвитку підприємництва, культури, сталого розвитку територій, роботи з дітьми та молоддю, спорту, сприяння зайнятості, охорони навколишнього середовища, що в сукупності сприяє досягненню довгострокових інтересів держави в створенні сучасної економіки інноваційного розвитку [7].

Метою державної політики в сфері сталого розвитку туризму у рамках реалізації «Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» є створення сприятливих соціально-економічних та екологічних умов для виконання виробничої та інших загальнонаціональних функцій і завдань територіального розвитку [8]. Таким чином, сталий розвиток туристичної галузі повинен передбачати координацію та взаємоузгодження задач щодо лікування, реабілітації та відпочинку щонайбільшої кількості людей за умови раціонального рекреаційного використання природних ресурсів з метою забезпечення збалансованого регіонального розвитку.

Вивчення низки заходів, зазначених у переліченій документації законодавчого характеру засвідчує про виключно відомчі підходи у площині реалізації безпосереднього державного сприяння чи підтримки розвитку певних видів туристичної галузі, що доволі часто є неузгодженими між собою. Багато науковців зазначають, що на сьогодні в Україні замало уваги зосереджено на питаннях сталого розвитку туризму, немає вагомих наукових проєктів тощо [3; 7]. У стратегії розвитку туризму та курортів відсутні безпосередні посилення саме на сталий розвиток, тільки зазначено передумови його інтенсивності, згідно яких передбачено заснування туризму на засадах системності, уніфікованості, консолідації, інноваційності, підтримки, взаємодії, зрівноваженості, сталості та соціальної спрямованості.

Хоча вимога зростання якості державного управління на регіональному рівні міститься в «Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» [8] та інших планових документах щодо соціально-економічного розвитку регіонів, вона об'єктивно обумовлюється такими обставинами [6; 9–11]:

1. Зростання ступеня відповідальності відповідних органів державної влади за соціально-економічний регіональний розвиток. Оскільки децентралізація має на меті перерозподіл та реформатування низки повноважень із вищих управлінських рівнів на локальний, тим самим засвідчуючи потребу у застосуванні сучасних, новітніх, якісно створених інноваційних форм регулюючої системи, що відповідатимуть за піднесення та збалансований регіональний розвиток в усіх галузях економіки.

2. Терміновість розв'язання на регіональному рівні ряду доволі негативного досвіду у сфері державного регулювання: корупція, надмірні необґрунтовані адміністративні перепони, майже повний брак корпоративної етики, незначний розвиток самоорганізації та саморегулювання соціальних та бізнесових структур, досить низька ефективність системи державного управління.

3. Лімітованість ресурсовикористання, що передусім викликано існуючим природно-ресурсним потенціалом в межах визначеної території, використовуваним з метою регіонального розвитку. Зазначене потребує підвищеної уваги особливо в контексті забезпечення необхідності першочергового розвитку тих галузей господарської діяльності, які щонайповніше зважають на доміанти «центру економічного зростання» у конкретному регіоні, для визначених гілок влади.

При визначенні ключових умов вдосконалення системи регулювання сталого розвитку

туризму слід враховувати накопичений міжнародний досвід, що передбачає самоорганізацію бізнесу, координацію дій з інфраструктурними галузями, залучення населення, підвищення відповідальності туристів, стимулювання екологізації туризму, а також пропаганду туризму [12; 13]. Спираючись на висновки про можливість використання глобальних критеріїв сталого туризму в якості методичного інструментарію при формуванні системи регулювання сталого розвитку туризму запропоновано сукупність інструментів щодо запровадження цієї системи. Ці інструменти умовно розділено на дві групи: державного регулювання та ініціативні, що включають інструменти ринкового саморегулювання і громадського впливу [14].

Інструменти державного регулювання сталого розвитку туризму визначені імперативами інституціонального середовища туристичної політики держави та реалізуються в межах адміністративних, організаційних, контролюючих механізмів, які підкріплені важелями фінансово-економічного, технологічного, інноваційного, науково-освітнього та інформаційного забезпечення. Ініціативні ж інструменти являють собою поєднання важелів ринкового саморегулювання і громадського впливу, ініційованих власне суб'єктами бізнесу, громадянами, громадськістю та спонукають до екологізації діяльності. Зважаючи на характерологічні особливості та результативний рівень застосування ініціативних важелів можна свідчити про ефективність використання глобального критеріального апарату збалансованого розвитку туристичної галузі в структурі прийняття управлінських рішень та досягненні сталості туристичних дестинацій. З метою забезпечення процесу екологізації сформовано сукупність заходів щодо вдосконалення системи регулювання сталого розвитку туризму в Україні [12–14]:

- формування системи цінностей і цілей сталого розвитку туризму спільно з бізнесом і територіальною громадою;

- впровадження методів та інструментів програмно-цільового підходу;

- адаптація цілей і завдань регіональних стратегічних і програмних документів в сфері розвитку туризму до глобальних критеріїв сталого туризму;

- пріоритизація заходів екологізації туристично-рекреаційної діяльності, синхронізованих із суміжними галузями;

- розподіл повноважень та балансування інтересів органів виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо визначення пріоритетних завдань і напрямків сталого розвитку туризму;

- стимулювання процесів самоорганізації підприємницьких структур, інвесторів, місцевої громади щодо реалізації ініціативних заходів щодо екологізації туристично-рекреаційної діяльності;

- розроблення інноваційних інструментів стимулювання суб'єктів туристично-рекреаційної діяльності в напрямку екологізації.

Розробка і удосконалення складових нормативного-правового забезпечення розвитку туризму передбачає імплементацію законодавства ЄС та урахування досвіду країн ЄС, внесення доповнень до існуючого законодавства: «Про туризм» та «Про курорти», створення національної туристичної системи або організації, що має сприяти залученню інвестицій у розвиток рекреації.

Важливим аспектом є трансформація існуючої системи методів статистики у сфері туризму та впровадження системи сателітного рахунка, що є рекомендацією Всесвітньої туристичної організації ООН [5]. Така система дозволить забезпечити гармонізацію законодавства країн ЄС в Україну, стандартизувати систему і методики статистики та оцінити внесок туризму в економіку країни. Дані системи сателітних рахунків (TSA) враховуються міжнародними організаціями в аналітичних звітах при визначенні рейтингів регіонів і категоризації туристично-курортних регіонів світу.

Висновки. Таким чином, інструменти державного регулювання сталого розвитку туризму визначені імперативами інституціонального середовища туристичної політики держави та реалізуються в межах адміністративних, організаційних, контролюючих механізмів, які підкріплені важелями фінансово-економічного, технологічного, інноваційного, науково-освітнього та інформаційного забезпечення. Ініціативні ж інструменти являють собою поєднання важелів ринкового саморегулювання і громадського впливу, ініційованих власне суб'єктами бізнесу, громадянами, громадськістю та спонукають до екологізації діяльності. Особливо це стає актуальним питанням у зв'язку з перерозподілом повноважень в процесі адміністративної реформи. Безумовно, така зміна ролі суб'єктів регулювання в сфері туризму обумовлює необхідність розробки ефективних інструментів регулювання сталого розвитку туризму на рівні територіальних громад, при формуванні яких слід спиратися на міжнародні практики, зокрема глобальні критерії сталого туризму, структура яких заснована на програмно-цільовому підході до туристичної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Масюк Ю.О. Необхідність формування моделі саморегулювальної організації у сфері туризму України: економічні та правові аспекти // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2014. Вип. 34. С. 282–291.
2. Ступень Н.М. Напрями збалансованого розвитку туризму в природогосподарській системі рекреаційних територій // Збалансоване природокористування. 2018. № 3. С. 5–14.
3. Ткаченко Т.І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. Вид. 2-ге, [перероб. та доп.]. К.: Вид-во КНТЕУ, 2009. 463 с.
4. Buckley R. Tourism and Environment // Annual Review of Environment and Resources. 2011. № 36. pp. 397–416.
5. Ступень Н.М. Еколого-економічний механізм розвитку рекреаційних територій: [монографія]. К.: ДКС-Центр, 2017. 312 с.
6. Cooper C., Jackson S. Destination life cycle: The Isle of Man case study // Annals of Tourism Research. 1989. № 16 (3). pp. 377–398.
7. Щепанский Э.В. Теоретические аспекты государственного регулирования развития туризма [Електронний ресурс]: East journal of security studies. 2017. Vol. 1. URL: <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/> (дата звернення: 12.09.2018).
8. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [Електронний ресурс]. Розпорядження КМУ від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/> (дата звернення: 22.05.2017).
9. Ступень Н.М. Аналіз функціонування та перспектив розвитку курортно-рекреаційної галузі // Маркетинг і менеджмент інновацій. 2018. № 1. С. 62–72.
10. Орджоникидзе М.М. Теоретические и методологические основы стратегического управления развитием региональной туристической отрасли и ее продвижением на внутреннем и международном рынках туристических услуг: дис...д-ра экон. наук: 08.00.05 / М.М. Орджоникидзе. СПб, 2011. 437 с.
11. Williams Peter W. Frameworks for assessing tourism's environmental impacts. In J.R.B. Ritchie and C.R. Goeldner (eds). Travel, Tourism and, Hospitality Research (second edition); New York: John Wiley and Sons Inc., 1994, pp. 425–36.
12. Leiper N. The framework of tourism: Towards a definition of tourism, tourist and the tourist industry // Annals of Tourism Research. 1979. 6 (4). pp. 390–407.
13. Kaspar C. Gesundheitstourismus im Trend // Jahrbuch der Schweizer Touris-muswirtschaft, Institut fur Tourismus. Gallen: Sw.Palu, 1996. 210 p.
14. Максанова Л.Б.-Ж. Региональный туризм: теория и практика управления. Улан-Удэ: Изд-во БНЦ СО РАН, 2017. 300 с.

Інформація про автора

Ступень Михайло Григорович — доктор економічних наук, професор, декан землевпорядного факультету, Львівський національний аграрний університет (Україна, 80381, м. Дубляни, вул. Студентська, 5; e-mail: zemdek@ukr.net)

M.H. Stupen
 Doctor of Economic Sciences, Professor
 Lviv National Agrarian University
 (Ukraine, Dubliany; e-mail: zemdek@ukr.net)

FEATURES OF FUNCTIONING THE SYSTEM OF REGULATION
OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TOURISM

The article describes the current state and features of the regulation of tourism development in Ukraine. The shortcomings and problematic aspects of the functioning of the domestic system of regulation of tourism development are identified. It is proved that the effective functioning of the system for regulating the sustainable development of tourism is determined by the strategic priorities of the state, as well as the programmatic approach to the implementation of regulatory actions through the system of methods and tools available to the state in the implementation of tourism policy. However, the strategic priorities set forth in the conceptual and program documents of the development of the domestic tourism industry, in most cases are declarative in nature. The revealed pattern of development of regulation of sustainable development of tourism in the context of its greening, which is to strengthen the role of the environmental factor. Characterized by international models and international experience in the regulation of tourism development. It was determined that the differences of countries of the world in natural, economic and political aspects determine the features of the functioning of the systems of organization, management and regulation of tourism at the national level.

The key conditions for improving the system of regulating the sustainable development of tourism have been identified, providing for self-organization of business, coordination of activities with infrastructure sectors, attracting the population, increasing the responsibility of tourists, encouraging greening of tourism, and promoting tourism. Based on the conclusions about the possibility of using the global criteria for sustainable tourism development as a methodological tool for the formation of the national system of its regulation, a set of tools for the implementation of this system has been proposed. These instruments are conditionally divided into two groups: state regulation and initiative, including tools of market self-regulation and public influence. The set of measures to improve the system for regulating the sustainable development of tourism in Ukraine is substantiated.

Keywords: system, tourism, regulation, sustainable development, recreational areas, tools.

REFERENCES

1. Masiuk, Yu.O. (2014). Neobkhdnist formuvannia modeli samorehuliuvalnoi orhanizatsii u sferi turizmu Ukrainy: ekonomichni ta pravovi aspekty [Need for the formation of a model of a self-regulatory organization in the field of tourism in Ukraine: economic and legal aspects]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya mizhnarodni vidnosyny [Visnyk of Lviv University. Series of international relations]*, 34, 282–291. (In Ukr.)
2. Stupen, N.M. (2018). Napriamy zbalansovanoho rozvytku turizmu v pryrodohospodarskii systemi rekreatsiinykh terytorii [Directions of balanced development of tourism in the ecological system of recreational territories]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia [Balanced Nature Using]*, 3, 5–14. (In Ukr.)
3. Tkachenko, T.I. (2009). *Stalyi rozvytok turizmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu: monohrafiia [Sustainable tourism development: theory, methodology, business realities: monograph]*. Kyiv: KNTEU. 463. (In Ukr.)
4. Buckley, R. (2011). Tourism and Environment. *Annual Review of Environment and Resources*, 36, 397–416.
5. Stupen, N.M. (2017). *Ekoloho-ekonomichniy mekhanizm rozvytku rekreatsiinykh terytorii: monohrafiia [Ecological-economic mechanism of development of recreational territories: monograph]*. Kyiv: DKS-Center. 31. (In Ukr.)
6. Cooper, C. & Jackson, S. (1989). Destination life cycle: The Isle of Man case study. *Annals of Tourism Research*, 16 (3), 377–398.
7. Shchepanskiy, E.V. (2017). Teoreticheskie aspekty gosudarstvennogo regulirovaniya razvitiya turizma [Theoretical aspects of state regulation of tourism development]. *East journal of security studies*. 1. [Electronic source]. URL: <http://nuczu.edu.ua/sciencearchive/> ((date of access: 12.09.2018). (In Russ.)
8. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku turizmu ta kurortiv na period do 2026 roku [On approval of the Tourism Development and Resorts Development Strategy for the period up to 2026]. *Rozporiadzhennia KМУ vid 16 bereznia 2017 r. № 168-r.* [Electronic source]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/> (date of access: 22.05.2017).
9. Stupen, N.M. (2018). Analiz funktsionuvannia ta perspektyv rozvytku kurortno-rekreatsijnoi haluzi [Analysis of functioning of the resort and recreational industry and prospects of its development]. *Marketing i menedzhment innovatsij [Marketing and management of innovations]*, 1, 62–72. (In Ukr.)
10. Ordzhonikidze, M.M. (2011). *Teoreticheskiye y metodolohicheskiye osnovy stratehicheskogo upravleniya razvytyem rehional'noj turysticheskoy otrasly y ee prodvyzhenyem na vnutrennem y mezhdunarodnom rynkakh turysticheskikh usluh [Theoretical and methodological foundations of the strategic management of the development of the regional tourism industry and its promotion in the domestic and international markets of tourist services]*. Abstract of Ph.D. dissertation, Economic sciences. Sankt-Peterburg: Baltiyskaya akademiya turizma i predprinimatelstva. (In Russ.)
11. Williams, Peter W. (1994). *Frameworks for assessing tourism's environmental impacts*. J.R.B. Ritchie & C.R. Goeldner (eds). *Travel, Tourism and, Hospitality Research* (second edition). New York: John Wiley and Sons Inc.
12. Leiper, N.(1979). The framework of tourism: Towards a definition of tourism, tourist and the tourist industry. *Annals of Tourism Research*, 6 (4), 390–407.
13. Kaspar, C. (1996). *Gesundheitstourismus im Trend*. Jahrbuch der Schweizer Touris-muswirtschaft, Institut fur Tourismus. Gallen: Sw.Palu.
14. Maksanova, L.B.-Zh. (2017). *Regionalnyy turizm: teoriya i praktika upravleniya [Regional Tourism: Theory and Practice of Management]*. Ulan-Ude: Buryatskiy nauchnyy tsentr Sibirskogo otdeleniya Rossiyskoy akademii nauk. 300. (In Russ.)

Author

Stupen Mykhailo Hryhorovych — Doctor of Economic Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Land Management, Lviv National Agrarian University (Ukraine, 80381, Dubliany, 5 Student-st. St.; e-mail: zemdek@ukr.net).